

СУТ ЙЎНАЛИШИДАГИ ЭЧКИЛАРНИ АСРАШ ВА ОЗИҚЛАНТИРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯНОМА

ТОШКЕНТ-2019

ЎЗБЕКИСТОН ВЕТЕРИНАРИЯ ВА ЧОРВАЧИЛИКНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ҚЎМИТАСИ

ЧОРВАЧИЛИК ВА ПАРРАНДАЧИЛИК ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ ИНСТИТУТИ

Мазкур Кўллама, Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти томонидан ишлаб чиқилди.

Ушбу Кўлланма фермер хўжаликлари ҳамда томорқа ер эгалари учун мўлжалланган, сут йўналишидаги эчкичиликка ихтисослаштирилган фермаларда замонавий технологиялар асосида эчкиларни жинси, ёши ва маҳсулдорлиги бўйича гурухларга ажратиш, уларни асраш ва озиқлантириш ҳамда эчкиларни соғиши технологияларибўйича тавсиялар берилган.

Данный рекомендаций применительно для пользование владелцов личных подсобных, дехканских и фермерских хозяйств, в котором указаны нормы содержания икормления, возраст и продуктивность коз молочного направления, а также современной технологии доения в специализированных крупных фермерских хозяйств молочного козоводства или животноводства.

This recommendation applies to the use of owners of personal subsidiary, dehkan and farms, which specifies the norms of feeding, maintenance, age and productivity of goats dairy direction, as well as modern milking technology in specialized large farms dairy goats or livestock.

Ушбу тавсияномадан сут йўналишидаги эчкичилик билан шуғулланувчи фермаларнинг мутахассислари, корхоналарда хизмат қўрсатаётган зоотехник, зоотехник-селекционерлар, шунингдек Олий ўқув юртларида таълим олаётган магистр, бакалавр ва коллеж ўқувчилари ҳамда малака ошириш ва қайта тайёрлаш ўқув курслари тингловчилари назарий ва амалиёт ўқув дарсларида қўлланма сифатида фойдаланишлари мумкин.

Муаллиф:

Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти, қ-х.ф.н.,
И.Я.Эшматов

Тақризчилар:

Чорвачилик ва паррандачилик илмий-тадқиқот институти,
қ.х.ф.номзодлари, Р.Рўзиев ва Б.Жумадуллаевлар

КИРИШ

Дунёда аҳоли сони ўсиб бориши натижасида, уларнинг озиқ - овқат маҳсулотларига бўлган талаби ва кунлик эҳтиёжи ҳам ортиб бормоқда. Инсонларни медицина меъёрига мувофиқоқсилга бой бўлган қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлашда, бугунги кунда парҳез эчки сути ва гўштини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш муҳим аҳамият касб этади.

Сут йўналишидаги эчки зотларини бошқа эчкичилик йўналишдаги эчки зотлари каби одатдаги усулларда асраш ва озиқлантириш шароитларида парваришлаб бўлмайди. Ҳозирги кунгача сут йўналишидаги эчкилардан маҳсулот ишлаб чиқаришнинг илмий усуллари ҳаётга тўлиқ ва мукаммалтадбиқ этилмаган. Судор эчкиларни илмий асосда асраш ва озиқлантириш усулларини ишлаб чиқиши ҳамда аҳолини оқсилга бой бўлган маҳсулотлар билан таъминлаш илм-фан олидида турган долзарб вазифалардан бири бўлиб қолмоқда.

Айнан, чорвачилик тармоқларини янада ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг 2015 йил 29 декабрдаги “Қишлоқ хўжалигига иқтисодий ислоҳатларни янада чуқурлаштириш дастури” ПҚ-2460-сонли қарори қабул қилинган. Ушбу қарорда 2016-2019 йилларда чорвачилик соҳасини комплекс ривожлантириш ва наслчилик ишларини янада такомиллаштиришга алоҳида аҳамият берилган. Қарор ижросини таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил 16 январдаги 12-сонли йиғилиш баёнининг 5-иловаси билан “Республикада 2016 йилда қоракўлчилик ва эчкичиликни ривожлантириш, қоракўлчилик хўжаликларининг иқтисодий барқарорлигини таъминлаш, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмларини кўпайтириш ва экспорт салоҳиятини ошириш бўйича амалга ошириладиган чора-тадбирлар Дастури” тасдиқланган.

Ўзбекистонда эчкичилик тармоғини ривожлантириш Дастурида Қашқадарё, Жиззах, Наманган, Самарқанд ва Тошкент вилоятининг тоғ ва тоғ олди ҳудудларида жун (тивит) йўналишидаги эчкичилик ҳамда республиканинг барча ҳудудларида сут йўналишидаги эчкичилик фермер ва дехқон хўжаликларини ташкил этиш бўйича манзилли дастурлар ишлаб чиқиш, шунингдек янгидан ташкил этилаётган эчкичилик хўжаликлари учун республикамиз иқлим-шароитига мос келадиган зотдаги эчкилардан хорижий давлатлардан 6000 буш наслли эчкилар келтириш белгиланган.

Чорвачилик тармоқлари билан шуғулланиш Бизнинг авлодларга бегона эмас, ота-бобларимиз томонидан эчкичиликни асраш ва ривожлантириш мақсадида Бизгача маълум бўлган эчки зотларини урчитиб келган ва улардан фойдаланиб, янги авлодларга янги эчки зотларини яратишда илмий ва амалий ишларни олиб бориб, эчкилар наслини такомиллаштирган. Натижада

Эчкilarдан инсон эхтиёжи учун зарур бўлган сут, гўшт, жун, тери ва бошқа маҳсулотларни ишлаб чиқаришга асос солган.

Чорвачилик, жумладан сутдор эчкичиликни ривожлантириш ва маҳсулотларини кўплаб етиштиришда, ҳудудларда урчитилаётган мавжуд эчки зотларини такомиллаштириш ҳамда уларнинг янги зотларини келтириб чиқаришда селекция усулларидан, асраш ва озиқлантиришда замонавий усуллардан фойдаланиш ҳам муҳим омиллардан ҳисобланади.

Замонавий технологиялар асосида эчкilarни асраш ва озиқлантириш усулларини қўллаш ҳамда маҳаллий шароитга мос инновацион технологияларни ишлаб чиқиб қўллаш ҳам сут йўналишидаги эчкilarнинг ирсий хўжалик фойдали белгиларини юзага чиқаришда асосий омиллардан ҳисобланади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳозирги кунда сутдор эчкичиликни шакллантиришда хориждан келтирилаётган эчки зотларини маҳаллий шароитга мослаштириш ҳамда улар наслиниурчтиб қўпайтириш, маҳаллий зотлар билан чатиштириб сут маҳсулдорлигини оширишда илмий-тадқиқот ишларини муттасил олиб бориш ва маҳсулот ишлаб чиқариш билан шуғулланувчи хўжаликларда инновацион технологияларни жорий этиш, олимлар томонидан ишлаб чиқилган тавсиялар, қўлланма, услугуб ва кўникмалардан ишлаб чиқаришда самарали фойдаланишни йўлга қўйиши соҳани янада барқарор ривожланишини таъминлаш имконини яратади.

Сут йўналишидаги эчкиларни асраш ва парваришлаш

Сутдор эчкичиликда юқори маҳсулдор эчкиларни яшовчанлик, маҳсулдорлик қобилияти фасллар алмашинуви билан узвий боғлиқликда кузатилади. Юқори маҳсулдор эчкиларни қиши мавсумидан беталофат чиқариш ва баҳор мавсумида ялпи тўл олиш энг масъулиятли давр ҳисобланади ҳамда она эчкилардан қиши мавсумида асраш ва улардан соғлом улоқлар олиш ҳамда янги туғилган улоқларни сақлаб қолиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистон шароитида сут йўналишидаги она эчкилардан улоқ олиш мавсуми қиши мавсумининг охири ва эрта баҳорга тўғри келади. Эрта баҳорги мавсумда она эчкилардан улоқ олиш учун подадаги она эчкилар ҳамда қочириш ёшидаги урғочи эчкилар куз мавсумининг октябр-ноябр ойларида тўлиқ табиий усулда қочирилади. Қочириш мавсумида қочириш ёшидаги барча эчкиларга юқори маҳсулдор такалар режага мувофиқ жуфтлаштирилади.

Қочирилган эчкиларнинг ҳомиладорлик даври асосан қиши даврига тўғри келади. Бўғоз эчкилар кенг ва яхши таъмирланган биноларда асралади ҳамда эчкиларни парваришлаш талабларига мувофиқ озиқлантириш ва сугориш ташкил этилади.

Бу давр она эчкилардан соғлом ва бакувват улоқ олишибилан бирга, йиллик маҳсулот ишлаб чиқариш, шунингдек хўжаликни йиллик иқтисодий даромадини ҳам белгиловчи мавсум ҳисобланади.

Сутдор эчкичиликдан даромад олиш эчкиларни асраш ва парваришлаш технологиялари билан узвий боғлиқ. Айниқса, сутдор эчкиларни асраш ва озиқлантириш технологияси бошқа жундор, тивит йўналишлардаги эчкилар технологиясидан тубдан фарқ қиласди. Шунга қараб хўжаликда сутдор эчкиларни асраш ва озиқлантириш шароитлари қўлланилади.

Сутдор эчкичиликда сут ишлаб чиқриш технологияларига риоя этиш ва замонавий технологияларни жорий этиш муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда сутдор эчкичилиги ривожланган АҚШ, Европа, Осиё давлатларида қўлланилаётган технологиялар ўзининг ижобий натижаларини бермоқда.

Бугунги кунда сут йўналишидаги эчкичиликка ихтисослаштирилган фермаларни барпо этиш, уларда парваришланаётган барча турдаги эчкилар жинси, ёши ва маҳсулдорлик йўналишларига қараб гуруҳларга ажратилади ҳамда бинода белгиланган бўлимларга жойлаштирилади.

Сут йўналишидаги эчкилар подасининг таркиби қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

- наслли такалар ва эркак улоқлар гуруҳи;
- она эчкилар гуруҳи;

подани таъмирлаш учун ўстирилаётган ёш урғочи улоқлар гурухи; подада қисир қолган, яроқсиз гурухга чиқрилган қари она эчкилар, қари такалар, бичилган такалар ҳамда сотиш учун ажратилган эркак ва урғочи улоқлар гурухларига ажратилади. Гурухлар бинода белгиланган бўлимларда асралади.

Она эчкилардан улоқ олиш мавсумида бажариладиган ишлар

Худудий иқтисодий жойлашувлар ва табиий иқлим шароитларида она эчкилардан улоқ олиш мавсуми февраль –март ойларига тўғри келади. Бу даврда об-ҳаво тез ўзгарувчан бўлади, кутилмаганди об-ҳаво даражасини кескин пасайиши ёки ортиш ҳолатларини кузатиш мумкин.

Киши даврини узайган пайтларида, ҳатто қор ёғиши, совук шамол эсиб кучли ёмғир ёғиши мумкин. Шунинг учун ҳам она эчкилар туғадиган биноларда аввалдан хонани иситиш чоралари кўриб қўйилади.

Улоқлар табиатан бақувват бўлиб туғилади. Камдан-кам ҳолатларда она эчкилар улоғи пардага ўралиб туғилади. Бундай пайтда навбатчи томонидан ёрдам қўрсатилади. Парда йиртилади, суюқлик оқизиб юборилади, улоқнинг аввал нафас олиш ва эшитиш органлари яъни бурун ва қулоғи тоза сочиқ билан артилади, сўнгра баданидаги шилимшиқ суюқлик қуруқ сочиқ билан тозаланади. Она эчки улоғини қуритиш учун тили билан ялайди ва янги туғилган улоқ танасида қон айланишини таъминлайди.

Она эчкидан бақувват ва соғлом туғилган улоқлар тез орада оёққа туради ва ўзини-ўзи бошқара бошлайди. Онасидан туғилган улоқларда онасини эмиш инстинкти мавжуд. Шунинг учун улоқлар туғилгандан сўнг ўрнидан туришга ҳаракат қиласи. Улоқлар онасини эмиш учун 1,0 - 2,0 соат давомида елин сўргичларини топади. Янги туғилган улоқлар қийинчилик билан елин сўргичини топиб эма бошлайди. Улоқни биринчи марта оғиз сути билан эмдиришдан аввал елин сўргичидаги биринчи сут бўлаги бошқа идишга соғиб олинади. Улоқ оғиз сутини оз-оздан, тез-тез 10-15 гр-дан, сўнгра 30-50 гр-дан эма бошлайди.

Фақат заиф ва нимжон туғилган улоқларга навбатчилар томонидан биринчи ёрдам қўрсатилади. Ожиз туғилган улоқлар ҳаракатининг сустлиги, нимжонлиги учун она эчкининг елин сўргичларини топиб озиқлана олмайди.

Бундан ташқари биринчи маротаба туқсан ёш она эчкилар орасида шундайлари ҳам учрайдики, улар ўз улоғини эмдиришга йўл қўймайди, чунки уларнинг қитиғи ўлмаган, сесканувчан бўлади, айрим она эчкиларда хуркаклик каби салбий алломатлар ҳам учраб туради, шунингдек она эчки орқасидан тушган улоқдан қўрқиб ташлаб қочадиганлари ҳам учрайди.

Бундай ҳолатларда туғиши хонасига бириктирилган тажрибали навбатчи чўпоннинг тажрибаси ва маҳорати муҳим ўрин тутади.

Сут йўналишидаги эчкичиликда тўпланган тажрибалар шуни кўрсатадики, янги туғилган улоқларда нобуд бўлиши ҳолатлари кузатилади. Улоқ ўлимининг асосий сабаби тунги навбатчиларни ўз вазифасини тўлиқ тушунмаслиги, ишига совуққонлик ва масъулиятсизлик билан ёндошиши ҳисобланади. Ана шундай салбий ҳолатларга йўл қўймасликни олдини олиш учун ҳар куни туғруқхонага белгиланаётган тунги навбатчиларга, ферма раҳбарияти томонидан тунда навбатчиликда бажариладиган ишлар бўйича йўл-йўриқ кўрсатилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Эчкилар туғруқхонаси

Замонавий усулда қурилган биноларда туғадиган эчкилар учун алоҳида маҳсус туғруқхона ташкил этилади. Туғруқхона барча ветеринария ва санитария қоидаларига мос келиши таъминланади.

Туғруқхонада ҳар бир туғадиган она эчки учун алоҳида индивидуал эни 1,2 ва узунлиги 1,8 ўлчамдаги маҳсус катақ ажратилади. Маҳсус катақ майдончасининг тагига 40-50 см қалинликдаги сомон тўшамаси тўшалади. Туғруқхонада она эчкилар “она-улоқ” усулида қурилган маҳсус катакларда сақланади, катаклар маҳсус материал билан ўралади. Туғруқхонада эчки ва улоқни шамоллаш ҳолатини олдини олиш учун елвизак ҳосил бўлишига йўл қўйилмайди. Ҳар бир катақда она эчкини озиқлантириш ва маҳсус илиқ сув ичириш мосламалари ўрнатилади.

Туғруқхонада бўғоз эчкиларни туғдириш ва асрар

Бўғоз эчкилар туғруқхонада туғдирилади. Туққан она эчкилар улоғи билан бирга маҳсус катақда “она – улоқ” усулида асралади. Туғруқхонадаги “она – улоқ” учун қурилган маҳсус катақ ўлчамининг узунлиги 1,5 - 1,8 м, эни 1,0 - 1,2 м, ён деворларининг баландлиги 1,0 - 1,2 м-ни ташкил этади. Ташқарида об-ҳаво -5-10°C даражаси совуқ бўлган пайтларда туғруқхона биносидаги ҳарорат камидаги +10°C даражадан кам бўлмаслиги таъминланади. Янги туғилган улоқлар онаси билан бирга маҳсус катақда 5 кун давомида сақланади ва шундан кейин улоқлар онасидан ажратилиб бошқа бўлимга ўтказилади.

Туғруқхонанинг маҳсус катақидаги “она-улоқ” эчкилар бошқа жойга қўчирилгандан сўнг, улар турган жой сомон тўшамаси тозаланиб дезинфекция қилинади ва янги сомон тўшамаси солиб қўйилади.

Улоқ туғилган пайтидан бошлаб 5 қунгача онаси билан бирга асралади. Ёш улоқчаларни алоҳида парваришлаш хонаси туғруқхонага яқин жойда ташкил

етилади. Туғруқхона ва улоқларни асраш хоналари ҳаво ҳароратининг илиқлиқ даражаси бир-бирига мос бўлгани мақсадга мувофиқ. Бино ичи катта ҳажмда бўлганда, бинонинг бир қисмида туғруқхонадаги она эчкilarни ҳамда иккинчи қисмида ёш улоқчаларни асраш мумкин.

Бинода туғруқхона билан улоқчалар асраладиган майдон бир-биридан ажратилган ва тўсиқ ёки девор билан тўсилган бўлиши ҳамда она эчки ва унинг улоқси бир-бирини кўрмаслиги таъминланади.

Она эчки ва улоқлар асраладиган туғруқхона биноси

Она эчки ва улоқлар сақланадиган туғруқхона биносининг поли доимо қуруқ бўлиши таъминланади. Эчкilar намликни ёқтирамайди. Уларнинг тагига 40-50 см қалинликдаги сомон тўшамаси солинади. Бу тўшама хонадаги намликни ўзига яхши тортиб олади. Тўшама устида ётган эчки иссиқ ётади ҳамда она ва улоқдан ажralиб чиқсан иссиқлик билан бино иссийди.

Улоқлар асраладиган бинодаги ҳарорат мўттадил $10^{\circ}\text{C} - 18^{\circ}\text{C}$ даражада бўлиши таъминланади. Ҳаво ҳарорати 18°C юқори бўлса, сувдан, сийдикдан ва ахлатдан пайдо бўладиган намликдан заҳарли аммияк моддаси ажralиб чиқиб буғланиши ортади. Шунингдек аммиакнинг ҳиди эчkilarга ёмон таъсир этади.

Сут йўналишидаги она эчkilarни асраш усувлари

Сут йўналишидаги она эчkilarни асраш ва уларни парваришлаш технологияларига қатъий риоя қилинади. Туқсан эчkilarни “она – улоқ” усулида асраш ва парвариш усули мавжуд.

Она эчkilarни озиқлантиришда турли технологик усувлар қўлланилади:

она эчkilarни яйловда боқиш ва улоқларни онасидан алоҳида ажратиш ҳамда тез-тез эмдириш учун қайтариб келиш;

она эчkilarни бир жойда бинода сақлаш, озиқлантириш ва улоқларини онасидан алоҳида сақлаш;

она эчkilarни улоғи билан бирга асраш ва озиқлантириш;

улоқларни онасидан алоҳида ажратиб сақлаш ва улоқларни қўлда ускунга ёрдамида эмдириш;

она эчkilarни яйловда яйратиб боқиш, улоқларини онасидан ажратиб алоҳида сақлаш ва парваришлаш;

улоқларни онасидан алоҳида ажратиб сақлаш ва она эчkilarни соғиш даврида эмдириш каби усувлардан фойдаланилади.

Туқсан она эчкиларни улоғи билан бирга асраш

Туқсан она эчкилар улоғи билан бирга 5 кун давомида бирга асралади ва яйловга чиқарилмайди. Бу даврда она эчки ва унинг улоғи бир-бирига ўргатиб борилади. Она-улоқ бир-бирини тезда топиб олиши учун бир катақда сақланади. Катақ ўлчами 1,5 - 1,8 м ташкил этади.

Она эчкилар улоғига ўргатилгандан кейин ферма атрофидаги яйловда яйратиб боқилади. Яйловда она эчкилар тез-тез тўхтатилиб турилади. Бу даврда улоқлар онасини эмиб олади.

Улоғидан ажратилган она эчкилар ҳар 3-4 соатда улоқларини эмдиришга яйловдан ҳайдаб келинади. Бундай усулнинг афзаллиги шундаки, она эчкилар яйловда бемалол ўтлайди, ўзига керакли бўлган ўт, хашак, дарахт ва буталарнинг барглари билан озиқланади.

Янги туғилган улоқларни парваришлаш

Сут йўналишидаги эчкичилик технологиясига мувофиқ янги туғилган улоқлар онасининг елинида ҳосил бўлган оғиз сутидан вақти-вақти билан оз-оздан ичирилади. Елин сўрғичидаги биринчи бўлак сут бошқа идишга соғиб олинади. Оғиз сутининг таркиби ёш улоқ организми учун энг зарур бўлган оқсил, ёғ ва минералларга бой бўлади. Янги туқсан она эчкилар елинида оғиз сути даври 5 - 7 кунни ташкил этади.

Янги туғилган улоқлар она сутини ичиши ҳисобига sogлом ва бақувват ўсади ва тез ривожланади. Улоқларни сут ичиришга ўргатиш даври анча сермашақат ҳисобланади, ҳар бир улоқ эътибордан четда қолмасликни ва парваришни талаб қиласи. Шунинг учун улоқларни сут ичириш даврида туғруқхонада навбатчилик ташкил қилинади, навбатчи чўпонлар туғилган улоқларни 1 -2 саоат давомида янги туқсан она эчки елинида пайдо бўладиган оғиз сутидан ичдиради ва кейинчалик улоқни ҳар 3-4 соатда онасини мустақил эмиб туришини таъминлайди. Айрим нимжон туғилган улоқлар елин сўрғичидан сут ичишни билмайди. Бу даврда навбатчи чўпон улоқни онаси елини сўрғичдан эмишга ўргатади. Зарурат туғилганда навбатчи бармоғи орқали улоқни онасининг елинини сўришга ўргатади. Улоқ онасини мустақил топиб эмишга ўргангуга қадар навбатчи томонидан ёрдам бериб борилади.

Ёш улоқчаларни асраш ва озиқлантириш

Онаси билан 5 кун бирга асралган улоқчалар алоҳида бинодаги катақда 5 - 6 бошдан гурухлаб асралади. Янги онасидан ажратилган улоқлар учун ўрнатилган катақ ўлчами 3,5 - 4,0 м² ёки 14 м² майдонни ташкил этади.

Улоқлар бино ичида ўрнатилган катакларда 20 кунликгача гурухлаб асралади. Улоқларни ёши улғайган сари ҳар 5 кунда уларнинг жойи ўзгартирилиб, кенгайтирилган катакларга қўчирилади. Бинода улоқларни бундай усулда асрашда улар об-ҳаво таъсиrlарига учрамайди, шамоллаш ва касалланиш ҳолатларининг олди олинади.

1-расм. Ёш улоқларни гурухлаб озиқлантириш

Улоқхонада онасидан ажратилган улоқлар учун алоҳида катаклар ўрнатилади. Ҳар бир катакда 10 - 20 бошгача улоқлар асралади.

Улоқлар онасидан ажратилгандан сўнг уларни бир жойда асраш ва озиқлантириш ташкил этилади. Катакларда гурухлаб парваришиланаётган улоқлар она эчкилардан соғиб олинган сут билан қўлда эмдириш ускунаси ёрдамида сут ичирилади. Одатда улоқларнинг сут ичириш даври 90 кун давом этади. Айрим имконияти йўқ хўжаликларда улоқларни онаси билан бирга асраш даврини 120-150 кунгача давом эттириши мумкин.

Сут йўналишидаги эчкиларни озиқлантириш

Эчкилар хўжалик шароитидан келиб чиқиб турли хил озуқалар билан озиқлантирилади (1-жадвал).

Эчкиларни озиқлантиришда майдаланган озуқалар ва қўшимча озуқалар билан бойитиб борилади. Озиқлантириш рационини ишлаб чиқиша маҳсимида даражада арzon озуқа турларидан фойдаланилади ва эчкилар

сутининг сифатини ошириш учун майдаланган ўт ва хашаклар билан қўшимча озиқлантирилади.

Сут йўналишидаги соғин эчкиларни озиқлантиришда саноат асосида тайёрланган озуқа аралашмаларидан ва омухта, концентратлардан фойдаланилади. Рационда эчкилар озуқа баланси мувозанатлаштирилади, витаминлар ва микроэлементлар билан бойитилади.

1-жадвал

Эчкиларни озиқлантиришнинг намунавий рационлари

т/с	Озуктурлари	Қочиришёшидаг иурғочиэчкилар		Бўғозликнинг биринчи яримида		Бўғозликнинг иккинчияримида		Лактация (соғин) даврида	
		Озуқа миқ.	Оз. бир л.	Озуқа миқ.	О.б., кг	Озуқа миқ.	О.б., кг	Озуқа миқ.	О.б. кг
1	Пичан, кг	0,41	0,164	0,451	0,18	0,496	0,198	0,546	0,218
2	Сенаж, кг	1,0	0,28	1,1	0,308	1,21	0,339	1,331	0,373
3	Силос, кг	2,35	0,423	2,585	0,465	2,844	0,512	3,128	0,563
4	Лавлаги (ошқовоқ), кг	0,68	0,082	0,748	0,09	0,823	0,099	0,905	0,109
6	Комбикорм, кг	0,5	0,34	0,55	0,374	0,605	0,411	0,666	0,453
7	Маккажўхорисў тасибилин, кг	0,115	0,081	0,127	0,089	0,139	0,097	0,153	0,107
8	Кунгабоқаршро ти, кг	0,15	0,134	0,165	0,147	0,182	0,162	0,2	0,178
9	Буғдой, арпаёрмаси, кг	0,14	0,084	0,154	0,092	0,169	0,102	0,186	0,112
	Жами		1,587		1,745		1,92		2,112

Озуқа рационининг таркибида пичан миқдори - 10 фоизни, сенаж -17, силос - 26, озуқа лавлаги ёки ошқовоқ - 5, омухта ем - 20, маккажўхори сўтаси - 7, кунгабоқар шроти -10 ва донли ёрмалар -5 фоизни ташкил этади.

Қочириш ёшидаги урғочи эчкиларга 1,5-1,6 килограмм озуқа бирлигида озуқа бериб борилади, қочирилган ва бўғозлик даврининг 1-ярмида 1,7 озуқа бирлигида, бўғозлик даврининг 2-ярмида 1,9 озуқа бирлигида ҳамда соғин даврида эчкиларга 2,0 - 2,1 озуқа бирлигида озиқлантириш ташкил этилади. Озуқа рационида хом протеин, ёғ ҳамда макро элементлар мувозанатлаштирилади.

Юқорида қайд этилган рацион асосида барча турдаги әчкилар озиқлантирилғанда, уларнинг тирик вазни ҳамда она әчкиларнинг маҳсулдорлиги ортади.

Сут йұналишидаги әчкичиликда түпленған тажрибалардан маълумки, она әчкилар яйловда үсадиган дағал пояли үсимликлар пичани берилса, унинг 20-30 фоизини истеъмол қиласы холос. Агар, дағал хашакка қайта ишлов берилиб, шу озуқа майдалаб берилса, озуқаның 40-80 фоизини истеъмол қилишига эришилади. Унга омухта ем қўшилса, әчкилар нишхўрд умуман чиқармайди.

Она әчкиларга бериладиган аралаш озуқаның 80 фоизини дағал хашак ва 20 фоизини концентрат ем ташкил қиласы. Мабодо хўжаликда она әчкиларни озиқлантиришда пахта шелухаси бўлмаса, концентрат озуқани тежаш мақсадида 90 кг майдаланған дағал хашакка 10 кг кунжара аралаштирилади ва 100 кг ҳажмдаги ана шундай аралашма таркибида 45,5 кг озуқа бирлиги ва 72 кг ҳазмланувчи оқсил ҳосил қилинади.

Она әчкиларни яйловда ўтлатиб боқища, уларга қўшимча 1,0-1,5 кг қуруқ аралаш озуқа берилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Ушбу рацион таркибида 0,4-0,6 кг озуқа бирлиги ҳамда 40-60 г ҳазмланувчи оқсил пайдо бўлади ва бундай озуқалар билан она әчкилар озиқлантирилғанда, она әчкилар эҳтиёжининг ярмини қаноатлантиради. Ҳар бир она әчкига кунига 2 кг донли аралаш озуқа бериб борилади, улар рационининг тўйимлилиги 1,2 озуқа бирлигига teng бўлади. Бу рацион бўғоз она әчкиларни озиқлантириш меъёрига мос келади.

Янги туқсан она әчкиларни ширали озуқалар (сенаж, силос, илдиз мевалар) билан қўшимча озиқлантириш ташкил этилса, она әчкилар сут маҳсулдорлиги янада ортади. Бундай усулда ҳар бош она әчкига даставвал 1,0 кг, кейинчалик кунлик соғин миқдоринининг ошишига қараб ҳар беш кунда 1,5 кг, ўн кунда 2,0 кг-дан ширали озуқа бериб борилади.

Сут йұналишидаги әчкичиликда она әчкилар гурухларини яйловда боқиш бошқа гуруҳ әчкиларга нисбатан бошқача усулда амалга оширилади. Она әчкилар гурухини улоқлари билан бирга асралиб парваришиланғанда ёш улоқчаларни чарчатиб қўймаслик ҳамда оналарини тўйдириб эмдириши учун яйловдаги она әчкилар гуруҳи тез-тез тўхтатиб турилади. Яловда она әчкилар тез-тез тўхтатилғанда, уларнинг улоқлари яъни улоқлари онасига етиб олиш имкони пайдо бўлади ҳамда улоқларни чарчаб қолишига йўл қўйилмайди.

Она әчкиларни яйловда яйратиб боқиш, улоқларини онасидан ажратиб алоҳида сақлаш ва парваришилаш усули қўлланилғанда, она әчкилар ферма жойлашган ҳудуд атрофидаги яйловда боқилади. Ферма атрофига яйловда боқиш графиги асосида она әчкилар яйратиб боқилади. Бир кунлик графикда

эратарабки, түшдан кейинги яйратиш вақтлари соат билан белгиланади. Эрталаб соат 7-12 гача ва тушлик даври 12-14 гача.

Об-ҳаво шароитига ҳам эътибор қаратилади. Ёғингарчилик ёки қор ёғаётган пайтда она эчкilar бинода асралади. Об-ҳаво илиқ ва иссиқ кунлари она эчкilar яйловда боқилади. Она эчкilar фермага қайтарилгандан сўнг уларга қўшимча концентрат озуқалари берилади.

Улоқларни онасидан ажратиш ва озиқлантириш

Она эчкilarни улоқдан ажратишнинг турли усуллари мавжуд. Улоқлар хўжалик шароитидан келиб чиқиб онасидан 7-10, 30, 45 ва 90 кунлигига ажратилиши мумкин. Улоқларни онасидан алоҳида асралганда сут ичириш ва озиқлантириш муддатининг намунавий меъёрлари қуидаги 2-жадвалда келтирилади.

2-жадвал

Улоқларни сут ичириш ва озиқлантириш рациони

Улоқ ёши, (кун)	Бир суткада озиқлантириш сони	Сут ичиш даврида истемол қилинадиган озуқаларнинг турлари									Изоҳ	
		Она эчки сути			Суюлтирилган сули		Концентратлар		Илдизмевалар			
		Бир марта озиқлантирилганда, г	Сутка-да, г	Жами давр давомида, кг	Сутка-да, г	Жами сут ичириш даврида, кг	Сутка-да, г	Жами давр давомида, кг	Сутка-да, г	Жами давр давомида, кг		
1	6	80	480	0,48	-	-	-	-	-	-	Бино майдон-часида	
2	6	100	600	0,60	-	-	-	-	-	-		
3	6	120	720	0,72	-	-	-	-	-	-		
4	6	140	840	0,84	-	-	-	-	-	-		
5	6	160	960	0,96	-	-	-	-	-	-		
6-10	5	220	1100	5,50	-	-	-	-	-	-		
11-20	4	300	1200	12,00	200	2,0						
21-30	4	300	1200	12,00	300	3,0	30	0,3				
31-40	3	350	1050	10,50	500	5,0	50	0,5	40	0,4	Яйловда боқилганда	
41-50	3	250	750	7,50	700	7,0	100	1,0	60	0,6		
51-60	3	150	450	4,50	800	8,0	150	1,5	100	1,0		
61-70	3	100	300	3,00	800	8,0	200	2,0	200	2,0		
71-80	3	100	300	3,00	-	-	200	2,0	250	2,5		
81-90	3	100	300	3,00	-	-	300	3,0	250	2,5		
Ҳам маси	-	-	-	64,6	-	33,0 ёки 3,3 қуруқ сули	-	10,3	-	9,0		

Янги туғилган улоқ оғиз сутидан мажбурий ичирилади. Оғиз сути ичакни тозалайди, туғилган пайтида ичакда бўладиган антитела юқадиган инфекциялардан ҳимоя қиласи. Улоқлар 1 ойлик бўлмагунгача, ҳар куни 4 маҳал (4-5 соатда) сут билан озиқлантирилади. Ёз мавсумида эрталаб

соат 5-00 да улоқчаларни озиқлантириш бошланади ва кечки соат 20-00 да озиқлантириш тугатилади. Қиши мавсумида эрталаб соат 6-00 да бошланиб кечки соат 20-00 да озиқлантириш тугатилади.

Улоқларга биринчи 10 кунликда соғилған әчки сути 37° илитилиб янги соғилған сутдек берилади. Иккі ҳафталигидан бошлаб хашак истеъмол қилишга ҳамда 4 - 5 г-дан туз ялашга ўргатилади.

Улоқлар ёши 7-8 ойлик бўлганда, қиши даврида 1,0-5,0 кг хашак, омухта – ем 200-300 г, шунингдек 1 кг илдизмевалар берилади. Пиширлган сули бўтқаси билан озиқлантирилади, илиқ ҳолатдаги бўтқага туз сепиб берилади. Озиқлантиришда илдизмевалар майдалангандар ҳолда берилади.

Омухта ем тайёрлашда, кепак, бўр, синган сули, суюк унидан фойдаланилади. Улоқларга бериладиган озуқалар тўйимли ва сифатли бўлганда, улоқларни кунлик ўсиши 100 - 160 г ёки ҳар ойда тирик вазни 3 – 5 кг-дан ортиб боради.

Эгиз туғилган улоқчаларни парваришлаш

Әчкилар подасида эгиз туққан она эчкиларга алоҳида эътибор билан қаралади. Эчкичилик тажрибасидан маълумки, аксарият она эчкилар иккинчи туғишидан бошлаб 2 - 3 бошдан эгиз улоқ туғади. Эгиз туғилган улоқларни парваришлаш тажрибали чўпонга топширилади. Янги эгиз туғилган улоқларни усти ўз вақтида тоза сочиқ билан қуритилади, танаси қиздирилади, ётган жойидан туришга кўмак берилади, биринчи ҳаракатида онасини тез топиш ва она елиннида ҳосил бўладиган оғиз сутидан елин сўрғичларидан эмиб ичириш имконияти яратилади.

Эгиз улоқ туққан она эчкиларнинг кунлик сут маҳсулдорлигига эътибор қаратилади, борди-ю она әчки сут маҳсулдорлиги улоқларини эмдириш учун етарли бўлмаса, бошқа она эчкининг сутидан соғиб ичириш йўлга қўйилади. Улоқларни сут ичириш даврида сунъий сут билан ҳам озиқлантириш мумкин.

Ёш эркак ва урғочи улоқчаларни асраш

Ёш эркак улоқчаларни ўстириш биносида жорий йилда туғилган ҳамда ўтган йилда туғилган эркак улоқлар парваришланади. Шунингдек катта ёшдаги такаларни таъмирлаш ва гўшт учун парваришланадиган такалар асралади.

Қочириш ёшигача бўлган урғочи улоқчалар биносида онасидан ажратилган ҳамда ўтган йили туғилган урғочи эчкилар асралади.

Қочириш ёшига етган 1,5 ёшдаги урғочи улоқчалар такалар билан табиий усулда қочирилади ёки сунъий усулда уруғлантирилади;

Улоқчаларни яйратиш

Ёш улоқчалар ҳар куни 2-5 соатгача яйратилади.

Яйловга улоқлар 3-4 ҳафталикда олиб чиқилади.

Ёш урғочи эчкиларни қочириш

Ёш урғочи улоқчалар 7-8 ойлигіда жинсий томондан етилади, аммо улар 15-18 ойлигіда түлиқ жинсий вояга етгандан сұнг қочириледі. Улоқлар эрта қочирилғанда, қочириш натижасы пасаяди, улардан туғилған улоқлар нимжон туғилади. Улоқтарни ҳаддан ташқары кеч қочириш насл бермаслик ҳолатини келтириб чиқаради.

Түккән эчкиларни соғиши

Сут берувчи эчкилар қўлда ёки сут соғишаппаратыда соғиленеді.

Эчкилар қўлда соғиленганда бир соғувчига 25 бош, соғиши аппаратыда соғиленганда 50 бош, замонавий жиҳозланған соғиши залида 200 бошгача эчкилар бириктіріледі. Хўжаликда соғиши усууллари хўжалик шароитидан келиб чиқиб қўлланиледі. Қўлда соғиши кичик фермаларда амалга ошириледі.

Эчкиларни соғиши ускунасида соғиленганда, турли соғиши ускуналаридан фойдаланиледі. Соғиши ускуналарини танлаш соғилендиган эчкилар бош сонидан, эчкиларни парваришилаш технологиясидан ҳамда буюртмачининг моддий техника шароитидан келиб чиқиб аниқланади. Бироқ шуни ҳам эътиборга олиш керакки, соғиши даври муддати 2,0-2,5 соатдан чўзилиб кетмаслиги керак. Соғин эчкиларни соғишида қўйчиликда ёки қорамолчиликда қўлланиледиган соғиши ускуналарини эчки соғишига мослаштириш мумкин.

Эчкиларни соғиши ускуналаридан бир чеңакли эчкиларни соғиши мобил ускунаси 30-40 бош эчкини соғишига мўлжаланланған.

1-расм. ММУ SG соғиши ускунасининг умумий кўриниши

Айрим хўжаликларда соғиш ускунасининг АИД-2 маркаси қўлланилади. Ускунанинг иккитаси қотириб қўйилади холос. Ёки тўртала сўрғич мосламаси иккита эчкини соғишга мослаштирилади. Бундай ускуна билан соғишида бир вақтнинг ўзида иккита эчки соғилади ва 2,0-2,5 соатда 120 бош эчкини соғишга хизмат қиласди.

Соғин эчкилари бош сони кўп бўлганда, у ҳолда замонавий усулда эчкиларни соғиш ташкил этилади. Интенсив усул билан соғин эчкиларни соғиш усули хўжаликда қўлланилганда соғиш ускунаси соғиш залига ўрнатилилади.

Эчкиларни 96 бошга мўлжанланганмобил соғиш ускунаси ҳам мавжуд. Бунда ҳар бир соғимга 48 бошдан икки гурух эчкилар киритилади. Бундай соғиш залларини жиҳозлашда 48 бош эчкини соғишга ҳам мослаштириш мумкин. Залга киритилган соғин эчкилардан 15 минутда уларнинг сути соғиб олинади. Кейинги соғинларга ҳам 48 бошдан соғин эчкиларни киритиш давом эттирилади.

2-расм. Андижон вилояти Олтинқўл туманидаги “Бахт имкон ривож чорваси” фермер хўжалигидаги сутдор эчкиларни соғиш залининг кўриниши

Бундай жиҳозлар мажмуасига соғиш қурилмалари, озуқаларни тарқатиш мосламалари, ваккум тизими, сут ўтказиш трубалари, соғиш ускунаси мосламаси, сутни бирламчи совутиш ва сақлаш тизимлари киради.

Соғин эчкилар соғиш мосламасида соғишга тез мослашади, 2-3 марта соғилган эчкилар ихтиёрий равишда соғишга ўрганиб қолади.

Эчкиларнинг соғиши даври муддатининг қисқариши улоқларни ўстириш ҳамда хўжаликда қабул қилинган технология билан узвий боғлиқ.

Сунъий усулда парваришилаётган улоқлар, туғилган пайтдан бошлаб ҳар куни 4-5 маратоба соғиладиган эчкиларнинг оғиз сутидан ичириб борилади.

Одатда она эчкилар 4,5-5,0 ой давомида соғилади. Кочирилган эчкилар туғишига икки ой муддат қолганда соғин эчкилар сутдан мажбурий чиқарилади.

Айрим сутчиликка ихтисослашган хўжаликларда она эчкиларни сут бериш даври 9-11 ойни, ёки 270 - 331 кунни ташкил этади. Бундай ҳолатда эчкилар туққан кунидан бошлаб соғилади. Улоқлари соғиб олинган табиий сут билан (37°C) илитилган ҳолда озиқлантирилади.

Она улоқ усулида парваришиланган эчкичиликда улоқ туғилгандан бошлаб онаси билан бирга асралади ва 8-10 ҳафтадан бошлаб она эчкидан унинг сути соғиб олинади. Бу усулда она эчкилар кунига бир маҳал соғилади. Қолган пайтда она эчкилар ўзининг улоқларини ўсиши ва ривожланиши учун эмдиради.

Демак, сут йўналишидаги эчкиларни ёши, жинси ва маҳсулдорлик йўналишидаги қараб асраш, парваришилаш, бўғоз эчкиларни босқичма-босқич озиқлантириш, мавсумий туғдириш, янги туғилган улоқларни онаси билан бирга асраш ёки онасидан ажратиш, оғиз сути ичишидан сўнг ёш улоқларни онасидан алоҳида-алоҳида гурухларда асраш, соғин эчкиларни тўла қийматли озуқалар билан озиқлантириб соғиш, соғиши технологияларини қўллаш сут йўналишидаги эчкичиликда юқори самара келтиради.

МУНДАРИЖА

1.	КИРИШ	3
2.	Сут йұналишидаги әчкіларни асраш ва парваришлиш	5
3.	Она әчкілардан улоқ олиш мавсумида бажариладиган ишлар	6
4.	Әчкілар туғруқхонаси	7
5.	Туғруқхонада әчкіларни туғдириш ва асраш	7
6.	Она әчки ва улоқтар асраладиган туғруқхона биноси	8
7.	Сут йұналишидаги она әчкіларни асраш усуллари	8
8.	Түққан она әчкіларни улоғи билан бирга асраш	9
9.	Янги туғилған улоқтарни парваришлиш	9
10.	Ёш улоқтарни асраш ва озиқлантириш	9
11.	Сут йұналишидаги она әчкіларни озиқлантириш	10
12.	Улоқтарни онасидан ажратиш ва озиқлантириш	13
13.	Әгиз туғилған улоқчаларни парваришлиш	14
14.	Ёш әрқак ва урғочи улоқчаларни асраш	14
15.	Улоқчаларни яйратиш	15
16.	Ёш урғочи әчкіларни қочириш	15
17.	Түққан әчкіларни соғиши	15

